

Н.Б. Саркісян

*Київський національний лінгвістичний
університет*

**РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВИДАТНОГО ТУРЕЦЬКОГО ПУБЛІЦИСТА ІБРАГІМА ШІНАСІ
(ПЕРША ПОЛОВИНА 60-х рр. XIX ст.)¹**

У середині XIX ст. у газетно-видавничій сфері Османської імперії відбувались складні процеси, які були позначені спробами її уряду регламентувати порядок відкриття нових видань і друкарень². Але досягти бажаного для себе результату Порти вже не могла, бо була змушена змиритися з існуванням заснованих раніше видань. Контролювати інформаційний простір країни було для уряду дуже не просто і з огляду на те, що у 60-70-х рр. спостерігається піднесення турецької преси і журналістики, що було пов'язане з діяльністю нового таємного політичного угруповання «нових османів», до складу якого входили визначні представники політичного істеблішменту Порти та видатні турецькі публіцисти й літератори.

Говорячи про цю політичну течію, слід відзначити, що самою своєю появою та організаційним оформленням вона значною мірою має завдячувати першій приватній турецькій газеті «Терджюман-і ахваль» («Тлумач подій»), яку заснував відомий громадський і культурний діяч Агях-ефенді. Перший номер газети побачив світ 21 жовтня 1860 р., і ця дата вважається рубіжною в історії національної турецької журналістики. Редактору вдалось залучити до співпраці в газеті цілу низку турецьких інтелектуалів, яким не була байдужою доля країни (у т.ч. письменника і поета Зія-бея, історика літератури і мовознавця Ахмеда Вефіка-пашу, відомого журналіста Мустафу Рефік-бея, урядовця Хасана Субхі-ефенді та ін.).

Однак найбільшу популярність газеті принесло ім'я видатного літератора і публіциста Ібрагіма Шинасі, який доклав найбільших зусиль для підготовки перших 25 номерів «Терджюман-і ахваль». Концепцію газети було визначено в першому її номері, у т.зв. «передмові» (*мукаддеме*) за підписом І.Шинасі, в якій було обґрунтовано право кожного народу на свободу слова. На його думку, газета мала стати засобом для поширення відомостей про внутрішні та міжнародні події, на її шпальтах мали висвітлюватися проблеми освіти та інші злободенні питання, які хвилювали турецьке суспільство. Насамкінець І.Шинасі, звертаючись до майбутніх кореспондентів газети, наголосив на необхідності писати простою мовою, яка була б зрозумілою усім туркам.

Поява «Терджюман-і ахваль» була зустрінута турецькою громадськістю з великим інтересом, популярності газеті додавало те, що її видавали турки, імена яких були добре відомі освіченій частині турецького суспільства, а також регулярність її виходу, зміст та проста мова викладу матеріалів. Редакцією було запроваджено рубрикацію матеріалів, у статтях обговорювались найважливіші події в країні та за кордоном, друкувались літературні твори та науково-популярні матеріали. Влітку 1861 р. в газеті почали з'являтися редакційні статті, присвячені злободенним політичним питанням.

¹ Для підготовки цієї замітки було використано факти, наведені у монографії А.Д. Желтякова «Печать в общественно-политической и культурной жизни Турции (1729-1908 гг.)», (Москва, 1972). – *Ред.*

² Саме цій меті слугував меморандум Міністерства закордонних справ (МЗС) Порти від 18 червня 1849 р., адресований усім іноземним представництвам, акредитованим в імперії. Відтоді заснування нових періодичних видань було можливим тільки після звернення до місцевої влади та отримання відповідного дозволу. У липні 1856 р. Вища рада законодавчих настанов підтвердила заборону іноземцям друкувати матеріали турецькою або іншими мовами, не отримавши на те дозволу, а у прийнятому в 1857 р. «Законі про друкарні» були присутні статті про заборону іноземцям засновувати друкарні (ст.4) і відкривати газети (ст.6) без дозволу на те МЗС Порти – *авт.*

«Терджюман-і ахваль» приділяла багато уваги висвітленню актуальних проблем національної економіки, банківської справи, торгівлі, транспорту та поштовому зв'язку. Друкувались у газеті й листи читачів, перекладні статті, замітки енциклопедичного характеру з історії розвитку науки і техніки, біографічні довідки про видатних людей. Нарешті у газеті вміщувались матеріали офіційного характеру (укази, повідомлення), світська хроніка, довідки (розклад відправлення та прибуття кораблів до портів, курс валют на стамбульській біржі тощо).

Успіх газети занепокоїв редактора іншого османського часопису «Джеріде-і хавадіс» В.Черчіля, який вже восени 1860 р. організував видання газети «*Рузнаме-і джеріде-і хавадіс*» («Щоденний вісник новин»), на шпальтах якого вдався до різких випадів проти «Тлумача подій». Останній не залишив у боргу – у одній з статей І.Шинасі читачам було повідомлено, що власником «Щоденного вісника новин» є англієць, який до того ж отримує державну дотацію у 1400 доларів на рік. Ця дискусія, а також публікація критичної статті Зія-бея про вади існуючої системи освіти, викликали незадоволення уряду та призвели до того, що в травні 1861 р. видання «Терджюман-і ахваль» було тимчасом припинено. Але невдовзі її вихід було поновлено і відтоді видання «Терджюман-і ахваль» вже не переривалося до 11 березня 1866 р.

У кінці квітня 1861 р. І.Шинасі приймає рішення залишити роботу в редакції цієї газети та розпочинає підготовку до заснування власного періодичного видання – «*Тасвір-і ефкяр*» («Зображення ідей»). В її першому числі, яке вийшло 28 червня 1862 р., було сформульовано кредо газети – просвітництво. У вже традиційній для кожного нового видання «передмові» редактор зазначав, що газети «вкрай необхідні для будь-якої цивілізованої країни», і що «народ, який існує в цивілізованих умовах, повідомляє через газети, які є виразниками його думок, про шляхи досягнення суспільної користі». Таким чином, І.Шинасі першим висловив думку про те, що газети повинні сприяти формуванню громадської думки і що народ має право висловлювати свої судження з актуальних проблем сьогодення через газету.

Після появи перших номерів газети «Тасвір-і ефкяр» уряд здійснив спробу перетворити видання на знаряддя своєї політики шляхом фактичного підкупу редакції. Султан Абдул Азіз надіслав І.Шинасі у «подарунок» величезну як на той час суму – 500 золотих лір (12 тис. крб. золотом), але ці гроші не були прийняті редактором із принципових міркувань. Весь свій талант і знання Шинасі спрямував на те, щоб зробити «Тасвір-і ефкяр» духовним наставником освічених прошарків турецького суспільства. Він залучив до роботи в редакції талановитих письменників та публіцистів (Намика Кемаля, Зія-бея, Реджаїзаде, Махмуда Екрема, Алі Суаві), і дуже скоро газета перетворилась на справжній громадсько-літературний форум турецької інтелігенції, де обговорювались нові літературні та політичні ідеї. З номера в номер на шпальтах газети дебатовалися проблеми реформи турецької мови та розвитку національної літератури, реорганізації шкіл; питання, пов'язані з можливістю «прищеплення» на османському ґрунті європейських громадських інститутів, доцільністю ознайомлення турків з найкращими надбаннями європейської культури та науки. Редакція не залишалася осторонь дискусійних питань «чистоти» мови (власне на її сторінках тривав процес вироблення нових стандартів «передсучасної» турецької мови, вільної від засилля арабсько-перської лексики), і саме полеміка з газетою «Рузнаме-і джеріде-і хавадіс» щодо шляхів її подальшого розвитку значно збільшувала наклад «Тасвір-і ефкяр» (до 20-24 тис. примірників), що було захмарним показником для тогочасної Туреччини.

Великий вплив на громадську думку імперії мали публіцистичні статті, що присвячувались політичним, соціально-економічним та правовим проблемам, а також добірки матеріалів на теми османської та всесвітньої історії, які здебільшого публікувались у вигляді серійних статей. Першою такою серією став переклад відомого на заході німецького юриста Ваттеля (1717-1767) «Міжнародне право». У лютому-квітні 1863 р. в «Тасвір-і ефкяр» була надрукована серія статей історика і просвітителя Ахмеда Вефіка під спільною назвою «Мудрість історії», якою робилася спроба класифікувати історію

як науку, що має власну методологію. У різний час на сторінках газети було опубліковано ще низку історичних серій, в яких йшлося про причини занепаду Османської імперії та про часи її колишньої могутності. Публікуючи в газеті матеріали з історичної проблематики, І.Шинасі намагався пробудити у турків патріотичні почуття, він першим став звертатися до них як до «нації» (*миллет*), вже не зважаючи на релігійну приналежність.

Шинасі охоче вміщував у своїй газеті матеріали дискусійного характеру, зокрема про вади системи народної освіти, про небажання уряду допомагати бідним і жебракам та ін. За публікацію в одному з номерів статті про надуживання податкових чиновників головного редактора вже наступного дня звільнили з державної служби. Побойуючись арешту, І.Шинасі у 1865 р. таємно емігрує до Франції, доручивши перед цим управління газетою одному зі своїх найближчих співробітників – двадцятилітньому поету Намику Кемалю, який взяв найдіяльнішу участь у створенні товариства «нових османів». Під впливом нового головного редактора дещо змінився характер матеріалів газети, центральне місце в ній посів аналіз внутрішніх та міжнародних подій, а також проекти реформування імперії, деякі статті були адресовані жінкам, просвіту яких він уважав цілком необхідним для економічного та культурного поступу Туреччини.

«Тасвір-і ефкяр» не залишався осторонь найактуальніших для імперії проблем, від яких залежало її політичне майбутнє. Зокрема, газета докладно інформувала своїх читачів про активізацію партизанського антиосманського руху греків на о. Крит, що могло призвести до його відпадиння від імперії та приєднання до Греції, а також про позицію великих держав, які шукали власну користь у послабленні Порти. Н.Кемаль гостро критикував Росію, Францію і Англію за втручання у внутрішні справи своєї країни і в такий спосіб пробуджував патріотичні почуття турків, але при цьому заперечував справедливий характер боротьби греків-критян. У зв'язку з тим, що посольства європейських держав, акредитованих в Стамбулі, висловили своє занепокоєння такою спрямованістю публікацій газети, уряд Османської імперії припинив на один місяць видання «Тасвір-і ефкяр».

Окреслюючи значення діяльності І.Шинасі для розвитку національної преси, слід відзначити, що одним з найголовніших його досягнень стало ознайомлення освіченої частини турецького суспільства з європейською політикою та палітрою економічного життя й культури самої нації, водночас ані «Джеріде-і хавадіс», ані «Таквім-і вскаї» не були здатні висловити думки народу та сформулювати прагнення нації, не ставили і не могли поставити перед своїми читачами такі теми, які б стосувались всієї країни. Ще одним незаперечним здобутком Шинасі було те, що у редагованих ним газетах набули перший журналістський досвід багато тих молодих турків, які у 60-70-х рр. XIX ст. взяли діяльну участь у творенні власне турецької національної преси.